

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۴، پاییز ۱۳۹۶

وصول مقاله: ۱۳۹۵/۹/۱۵

تأیید نهایی: ۱۳۹۶/۴/۱۶

صفحات: ۱۴۴ - ۱۲۵

بررسی و تحلیل نقش مشارکت مردم در طرح‌های عمرانی مورد شناسی: پل دختر

دکتر علی‌اکبر نجفی‌گانی^۱، دکتر علیرضا خواجه‌شاهکوهی^۲، شهاب‌گرمی^۳

چکیده

مشارکت در تعریف کلی، شرکت فعالان انسان‌ها در حیات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و به‌طور کلی تمام ابعاد زندگی جوامع انسانی می‌باشد که در چند سال اخیر به‌عنوان مهم‌ترین رویکرد مدیریتی مطرح شده است. رویکرد مشارکتی هم به‌عنوان مبنای تصمیم‌سازی و هم به‌عنوان شیوه‌ای برای دست‌یابی به فعالیت و همکاری مشترک در روند بهسازی زندگی فردی و جمعی، یکی از مهم‌ترین لوازم جامع مدنی و برنامه‌ریزی دموکراتیک محسوب می‌شود. هدف از پژوهش^۲ حاضر، بررسی و تحلیل مشارکت شهروندان در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی در شهر پل‌دختر می‌باشد که به‌صورت توصیفی و تحلیلی و پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، منطقه پل‌دختر می‌باشد که به سه ناحیه (کوی شهرداری، پاسداران و بسیجیان) تقسیم شده است. به‌منظور مطالعه و سنجش متغیرها، پرسشنامه خانوار تهیه شد و برای سنجش داده‌ها از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میزان آن برابر با ۸۵ درصد به‌دست آمد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۰۰ خانوار شهری تعیین شد که به‌نسبت جمعیت آنان، سهم هریک از نواحی مشخص شد و پرسشنامه به‌صورت تصادفی ساده - سیستماتیک بین آن‌ها توزیع شد. اطلاعات مستخرج از پرسشنامه با استفاده از آزمون‌های مختلف، در محیط نرم‌افزاری SPSS مورد تجزیه و تحلیل و سنجش قرار گرفته‌اند. یافته‌های به‌دست آمده از آزمون F و کروسکال والیس و تحلیل‌های همبستگی نشان می‌دهند که بین میزان مشارکت شهروندان با پایگاه اقتصادی و شاخص‌های اجتماعی با سطح اطمینان ۹۹ درصد، رابطه معنی‌داری وجود دارند و همچنین، میزان مشارکت در محله‌های مختلف بر مبنای شرایط و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی متفاوت است. به‌عبارت دیگر، تفاوت زیادی در میزان مشارکت شهروندان نواحی مورد مطالعه وجود دارد که علت آن را می‌توان در میزان تعلق خاطر به مکان، میزان ارائه خدمات از سوی مدیران و مسئولان شهری و میزان رضایت از محل زندگی جستجو کرد.

کلید واژگان: مشارکت، توسعه فضایی، طرح‌های عمرانی، پل‌دختر.

Alinajafi_1159@yahoo.com

۱- عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه گلستان (نویسنده مسؤول)

۲- عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه گلستان

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه گلستان

۱- این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد است.

مقدمه

بیان مسئله و سؤالات تحقیق

گسترش شهرنشینی، رشد و توسعه فضایی شهرها و مسائل و مشکلات خاص زندگی شهری، بیش‌ازپیش ضرورت توجه همه‌جانبه به راهبردهای سودمند برای بهینه‌سازی زندگی ساکنان شهرها را لازم ساخته است. در میان عوامل تأثیرگذار در شهرها مانند محیط زیست شهری، حمل‌ونقل شهری و برنامه‌ریزی شهری، یک عامل بسیار مهم که تأثیر فزاینده و تعیین‌کننده‌ای بر دیگر عوامل سازنده زندگی شهری دارد، مدیریت شهری است. هر فعالیت اجتماعی بدون وجود مدیریت سازمان‌یافته، که اهداف و ابزارهای رسیدن به آنها را مشخص کند و فعالیت‌ها را هماهنگ سازد، از هم می‌پاشد و به بی‌نظمی می‌گراید.

یکی از آثار مهم مشارکت مردم در مدیریت شهرها، بهبود کیفیت طرح‌ها و برنامه‌های تهیه‌شده است. مشارکت شهروندان در تهیه برنامه‌ها و طرح‌های شهری سبب می‌شود که تصمیم‌های درست‌تر و منطقی‌تری گرفته شود؛ زیرا تصمیم‌هایی که توسط جمع بزرگی گرفته شود، مطمئناً اشکالات کمتری دارد و نسبت به تصمیم‌های گرفته‌شده توسط عده‌ای معدود، صحیح‌تر و منطقی‌تر خواهد بود. در واقع رمز اصلی در موفقیت طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی شهری، پذیرش آنها از سوی مردم است که هدف نهایی تمامی طرح‌ها و برنامه‌ها می‌باشد. هرگاه طرح یا برنامه‌ای از سوی مردم مورد پذیرش قرار نگیرد، عملاً در اجرا با شکست روبه‌رو خواهد شد.

متأسفانه در حال حاضر، بسیاری از الگوهای مشارکتی، در کلان‌شهرهای کشور بیشتر به چشم می‌خورد و در شهرهای کوچک برخلاف علاقه وافر شهروندان به محل زندگی خود کم‌رنگ‌تر است؛ به همین دلیل، در مورد مشارکت مردم در شهرهای کوچک، تحقیقات چندانی صورت نگرفته است؛ بنابراین، پژوهش حاضر به دنبال واکاوی نقش مشارکت شهروندان در طرح‌های عمرانی شهرهای کوچک (شهر پل‌دختر) و ارائه راه‌کارهای

مناسب در جهت بالا بردن مشارکت شهروندان از طریق افزایش سطح آگاهی مدیران شهری است.

شهر پل‌دختر نیز مانند اکثر شهرهای موجود در کشور، به صورت بی‌برنامه شکل گرفته است. یکی از مشکلات این شهر مانند بیشتر شهرهای کشور، ضعف و نارسایی مدیریت شهری در پاسخگویی به نیاز شهروندان و نبود خدمات‌رسانی مناسب در زمینه‌های مختلف شهری است. از سوی دیگر، مشکلات فراوانی نظیر کمبود درآمد، ناتوانی در خدمات‌رسانی مناسب به شهروندان، همکاری نکردن برخی از شهروندان در رابطه با پرداخت عوارض به شهرداری، عدم پیشبرد سریع برنامه‌های مدیریت شهری و ناهماهنگی بین خواست‌های شهروندان با برنامه‌های مدیریت شهری، مشکلاتی را بر سر راه مشارکت شهروندان در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های شهری به وجود آورده است که لزوم کاهش این مشکلات و آسیب‌های ناشی از آن و ایجاد محیطی با آسایش خاطر بیشتر برای شهروندان، توجه به ابعاد و زوایای مشارکت را در این شهر ضروری ساخته است؛ بنابراین، سؤالات اساسی تحقیق حاضر را می‌توان به صورت زیر برشمرد:

- آیا پایگاه اقتصادی و اجتماعی شهروندان در میزان مشارکت آنان در تهیه، اجرا و نظارت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه و عمران شهری اثرگذار است؟
- آیا تعلق خاطر به مکان و رضایت از محل زندگی در میزان مشارکت شهروندان موثر است؟
- آیا میزان مشارکت شهروندان در طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی در محله‌های مختلف شهر متفاوت است؟

مبانی نظری تحقیق

پس از تجارب بسیار در سطح ملی، محلی، بین‌المللی، پارادایم جدید توسعه به چهار نتیجه اصلی رسیده است: نخست اینکه دولت‌ها به تنهایی قادر نیستند با چالش‌های توسعه پایدار مقابله کنند؛ دوم اینکه مشارکت عموم مردم در تمام مراحل برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی ضرورت مبرم دارد؛ سوم اینکه دست‌اندرکاران

یک مؤلفه بنیادین در برنامه‌ریزی خوب است. یک طرح جامع و فراگیر طرحی است که با مردم انجام شده باشد، نه برای مردم. شهرداری‌ها از جمله حکومت‌های محلی محسوب می‌شوند که بدون مشارکت همه‌جانبه مردم «مشروعیت» ندارند (شکیبامقدم، ۱۳۸۷: ۸۶).

به‌طور خلاصه باید گفت که مشارکت گسترده، استفاده مناسب از مشاوره عموم مردم است که به میزان قابل توجهی موجب واقع‌گرایی در تدوین اهداف و قابلیت‌های اجرایی طرح‌ها و اتکای طرح بر داده‌های موثق و دقیق می‌شود و تضمین‌کننده موفقیت طرح‌ها می‌شود. به‌طور قطع اگر جذب مشارکت مردم محلی به‌گونه‌ای مناسب انجام پذیرد، دستاوردهای ارزشمندی خواهد داشت؛ از جمله: ۱- بهره‌گیری از دانش بومی؛ ۲- ارتقاء آگاهی‌های فنی و اجتماعی مردم؛ ۳- تأمین رضایت‌خاطر افراد؛ ۴- بالابردن سطح کیفیت اجرایی پروژه‌ها؛ ۵- ایجاد مسئولیت در افراد؛ ۶- محول شدن تصمیم‌گیری‌ها به مردم؛ ۷- کسب اطلاعات دقیق درباره نیازها، اولویت‌ها و استعداد‌های مردم و بازخورد قابل اعتماد از طرح‌ها محسوب می‌شود (همان: ۴۷).

به‌طور کلی، زمانی که برنامه‌ریزان می‌خواهند در تحقق اهداف مشارکت با شهروندان برنامه‌ریزی کنند، بایستی به چند سؤال پاسخ گویند: چه کسانی در طرح‌ها درگیر می‌شوند؟ چگونه می‌توان مردم را در تهیه طرح‌ها درگیر کرد؟ نقاط ورود به فرایند مشارکت کدامند؟ اجرای این فرایند چه تأثیراتی را به همراه دارد؟ در مجموع، متغیرهایی که برای ایجاد انگیزه افراد برای مشارکت مهم‌اند عبارت‌اند از: ۱- اعتماد، ظرفیت‌ها و آگاهی‌ها (اعتماد یک عامل کلیدی برای مشارکت شهروندان است، به‌طوری که نبود آن باعث کاهش موفقیت در فرایند ایجاد تغییرات در جهت بهبود مشارکت مردمی در تهیه و اجرای طرح‌ها می‌شود. گفتگوهای سازنده مشارکتی هنگامی اتفاق می‌افتد که شهروندان به‌خوبی در مورد موضوعات مورد بحث آگاه شده باشند (Ohlin, 2001, 339-370)، ۲- گرایش‌ها و نیازهای شخصی، ۳- سابقه ارتباطات کاری

اصلی، یعنی دولت، بخش خصوصی، جامعه مدنی و نهادهای بین‌المللی باید برای نیل به مقصود، همکاری صمیمی و نزدیکی داشته باشند؛ چهارم آنکه بهره‌مند شدن از دانش و مهارت و تخصص برای دستیابی به توسعه مطلوب ضروری است.

مردم، منابع و مشارکت، سه رکن اساسی توسعه انسانی پایدار را تشکیل می‌دهند؛ با این تفاوت که مشارکت به دلیل اینکه هدف توسعه و نیز وسیله رسیدن به آن است، ضمن آنکه نقش ترکیب‌کننده دو عامل دیگر را دارد، برآیند آن دو نیز به‌شمار می‌آید؛ به همین لحاظ از آن به‌عنوان حلقه گم‌شده فرایند توسعه یاد می‌شود (شوریابی، ۱۳۸۶: ۳۴). امروزه به مشارکت مردمی به منزله راهبرد جدیدی در توسعه نگریسته می‌شود (دلفروز، ۱۳۸۰: ۲۰۰). امکانات محدود دولت‌ها در رساندن خدمات به مردم، یکی از مهمترین دلایل نیاز به مشارکت مردم در برنامه‌های توسعه است (Michael, 1984: 40)؛ بنابراین، ایده افزایش مشارکت مردمی به‌ویژه در شهرها که به‌نوعی پاسخی به شکست برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های اقتصاد توسعه قدیم بود، بخش جدایی‌ناپذیر سیاست‌های توسعه‌ای جدید شده است (سلیمانی، ۱۳۸۷: ۱۷۹-۱۶۳). امروزه یکی از راهکارها و راهبردهای مؤثر، اثربخش و کارساز در مسئله مدیریت شهری، استفاده از استعدادها، پتانسیل‌ها و سرمایه‌های فکری، فیزیکی و مادی بخش خصوصی و مردمی است (ایمانی جاجرمی بیدگلی و حناچی، ۱۳۸۳: ۹۷). تجربه نشان داده است که مشارکت مردمی در اداره امور شهری باعث بهبود کارایی، تخصیص هزینه به‌سوی اولویت‌های اجتماعی و پروژه‌های زیربنایی می‌شود (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۱۳۴). مشارکت نداشتن مردم باعث توجیه‌نشدن آن‌ها نسبت به اهداف طرح و محتوای آن و تهیه طرح براساس زمینه فکری مشاور و کارفرما و بدون توجه به نیازها، خواسته‌ها و اولویت‌های مردم می‌شود که این مورد مشارکت کمتر مردم در فرایند اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها را در پی دارد (پوراحمد، حاتمی‌نژاد و حسینی، ۱۳۸۵: ۷۵). مشارکت عمومی

هیچ قدرتی برای شهروندان متصور نیست که وی آنها را ظاهر فریبی و درمان می‌نامد. همچنین در بالاترین پله‌های این نردبان، شراکت، قدرت تفویض شده و کنترل شهروندی به‌عنوان شکل‌های واقعی‌تری از مشارکت شهروندی شناسایی و مطرح می‌شود (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۵).

و تجارب شهروندان، ۴- علاقه به موضوع (White, 2001, 33).

ارنشتاین در مقاله‌ای که برای اولین بار در سال ۱۹۶۹ منتشر شد، مشارکت شهروندی را با تعبیر قدرت شهروندی به‌کار گرفت و برای توضیح آن، از استعاره نردبان مشارکت استفاده کرد (اوست‌هوپی‌زن، اندریاس، ۱۳۷۹: ۴۷). در پایین‌ترین سطح نردبان ارنشتاین،

جدول ۱. نردبان مشارکت شهروندی ارنشتاین

افزایش سطح مشارکت و مشارکت‌پذیری	پله‌های مشارکت	مرحله	سطوح مشارکت	ردیف	سطوح مشارکت از پایین به بالا
	دستکاری و عوام‌فریبی	۱	سطح عدم مشارکت	۱	
	درمان (Therapy)	۲			
	اطلاع‌رسانی (Informing)	۳	سطح مساوات‌طلبی نمایشی (مشارکت جزئی)	۲	
	مشاوره (Consultation)	۴			
	تسکین بخشیدن (Placation)	۵	سطح قدرت (اقتدار) شهروندی	۳	
	شراکت (Partnership)	۶			
	قدرت تفویض شده	۷			
اختیار شهروندان	۸				

(منبع: رفیعیان، ۱۳۸۹: ۶۵)

ماهیت موضوع مشارکت باشد. به‌طورکلی مشارکت شهروندان در مدیریت شهری در طی چندمرحله انجام می‌شود که در جدول شماره ۲ نشان داده شده‌است.

مشارکت موفقیت‌آمیز شهروندان در خط‌مشی‌گذاری عمومی، بستگی به انتخاب استراتژی‌های مؤثر در این زمینه دارد. این استراتژی‌ها باید دربرگیرنده هدف مشارکت و

جدول ۲. مراحل فرایند خط‌مشی‌گذاری و هدف از مشارکت شهروندان در هر یک از مراحل

هدف مشارکت	مراحل فرایند خط‌مشی‌گذاری
آگاهی از مشکلات به کمک مشارکت مردم	احساس مشکل
کمک‌گرفتن از عامه در ریشه‌یابی مشکلات و آگاه‌ساختن آنان از مشکلات	ادراک مشکل
یاری‌گرفتن از مردم در تعیین معیار سنجش	تعیین معیار سنجش
یاری‌گرفتن از مردم برای تدوین راه‌حل‌ها آگاه‌ساختن شهروندان از مسائل عمومی	احصای راه‌حل
آگاهی از دیدگاه‌های شهروندان راجع به مسائل عمومی و راه‌حل آن‌ها آگاه‌ساختن شهروندان از راه‌حل مشکلات آگاهی از میزان سازگاری راه‌حل‌ها با نرم‌های جامعه	ارزیابی راه‌حل‌ها
انگیزش شهروندان در اجرای راه‌حل انتخابی پذیرش شهروندان برای راه‌حل‌های انتخابی تطبيق راه‌حل انتخابی با نرم‌های جامعه	انتخاب اصلح و تصمیم‌گیری

(منبع: الوانی، ۱۳۸۳: ۱۰)

کشورهای این نقاط افزوده می‌شود (Stephens and Stterthwaire, 2008:300). شهرنشینی شتابان چهارده دهه گذشته، در کشورهای روبه‌توسعه چندین پیامد

امروزه شهرنشینی، یکی از چالش‌های مهمی است که بیشترین میزان آن در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین می‌باشد. سالانه تا ۶۰ میلیون شهروند به فقیرترین

مشارکت و همکاری فعال مردم در امور محلی را فراهم کرد (شکیبامقدم، ۱۳۸۷: ۲۹۸-۲۹۷). بر این اساس می‌توان گفت، شهروندان هنگامی می‌توانند به توسعه پایدار و تعادل پویای شهرشان برسند که بتوانند مدیریت شهر را مشروط به اعمال حقوقی کنند. این حقوق عبارت‌اند از:

- حق بر شهر: راه اظهار نظر و تصمیم‌گیری در باب شکل و ساختار شهر و دگرگونی‌های شکلی و کاربرد جاری و آتی آن را برای شهروندان می‌گشاید.

- حق تحرک اجتماعی برای شهروندان: از طریق ایجاد تسهیلات در گزینش آزادانه مسکن و شغل فراهم می‌شود.

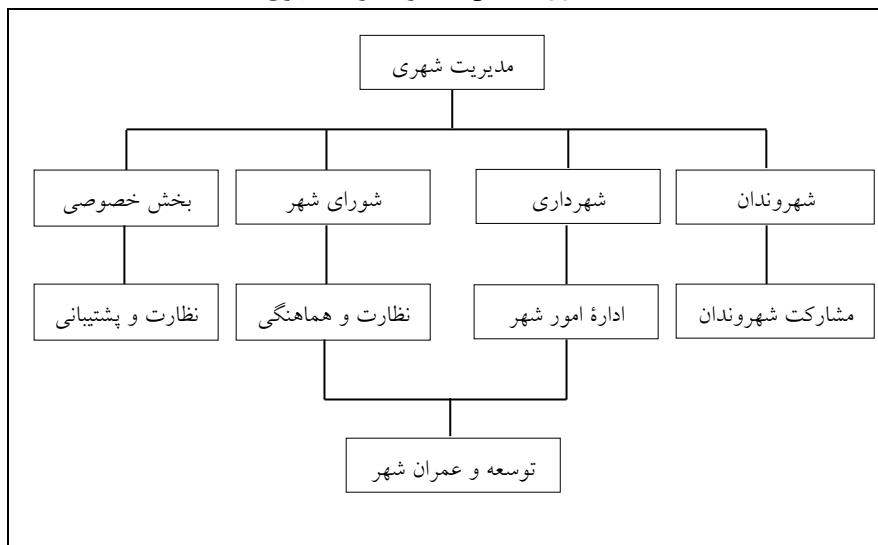
- حق مشارکت در مدیریت شهری: مشارکت در بنای شهر و حق مشارکت در بهره‌برداری از تمامی ابعاد فضای شهر را به‌همراه داشته و ریشه‌های ساختاری جامعه مدنی را رشد می‌دهد (عباس‌زاده، ۱۳۸۷: ۶۶).

به‌طور کلی، فلسفه اساسی شکل‌گیری حکومت‌های محلی، نهادینه‌سازی و تحقق مشارکت مردمی در مدیریت امور مربوط به خود است. بدین منظور، مدیران محلی برای اداره امور محلی بایستی سبک رهبری مشارکتی را در ارتباط با مردم محلی برگزینند (رفیعیان، ۱۳۸۹: ۵۱). به‌نظر استیوارت، مهمترین وظیفه مقامات محلی و حکومت‌های محلی برای تقویت و بهبود اجتماعات محلی، سازمان کارآمد و مؤثر شهروندسازی است. در مجموع، دیدگاه شهروندسازی معطوف به آموزش شهروندی، تثبیت حقوق شهروندی و حمایت از شهروندان به‌منظور مشارکت شهروندی در جامعه و در تعامل با حکومت محلی است (Friedman, 2002: 10).

عناصر مدیریت شهری شامل شهرداری، شورای شهر، شهروندان و نهادهای جامعه مدنی شهر است. نوع نظام حکومتی و به تبع آن، سیستمی که هر نظام حکومتی برای اداره امور شهرها به‌کار می‌گیرد، همچنین حدود اختیارات و روابط حکومت شهری با سایر سطوح حکومت، نقش اساسی و کلیدی در شکل‌یابی نظام ارتباط بین عناصر مدیریت و برنامه‌ریزی شهری ایفا می‌کند (طاهرخانی، ۱۳۸۱: ۷۴).

منفی داشته است که عبارت‌اند از: افزایش فقر در شهرها، ارائه ناکافی مسکن و خدمات شهری اصلی مانند خدمات بهداشتی، آب، پیدایش زاغه‌ها و مسکن‌های غیرقانونی و ویرانی زیست-محیطی (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۷). چنانکه شهر به‌مثابه یک سازمان قلمداد شود، لازم است که در رأس آن و به‌منظور اداره امور شهر از فنی استفاده شود که همان مدیریت شهری^۱ است (شیعه، ۱۳۸۲: ۳۹). مدیریت شهری، گروه‌ها را در شبکه‌های مختلفی که منافع آن‌ها حکم می‌کند، قرار می‌دهد و توجه به منافع آن‌ها در جهت‌دهی ساختار شهری مؤثر می‌افتد (Thooing, 1970: 38). مهمترین هدف مدیریت شهری را می‌توان در ارتقای شرایط کار و زندگی جمعیت ساکن، در قالب اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و حفاظت از حقوق شهروندان، تشویق به توسعه اجتماعی و اقتصادی پایدار و حفاظت از محیط کالبدی دانست (تقوایی، باباناسب و موسوی، ۱۳۸۹: ۲۰). یکی از رویکردهای پایه‌ای در مفهوم مدیریت شهری، حکومت محلی است. اصل اساسی در حکومت‌های محلی این است که مردم همان محل با مشارکت و همفکری یکدیگر و تا حد امکان با استفاده از منابع و امکانات محلی در زمینه تأمین خدمات عمومی و نیز عمران و آبادی محل در چارچوب قانون اقدام کنند (رجب‌صلاحي، ۱۳۸۱: ۱۱۸). از لحاظ نظری، حکومت محلی مطلوب آن است که مسئول و پاسخگو بوده، برای برآوردن نیازهای محلی تدارک مؤثری فراهم کند، خدمات را به‌صورت کارا ارائه دهد و با تشویق شهروندان به مشارکت، حس تعلق را در شهروندان تقویت کند (رفیعیان، ۱۳۸۹: ۵۰). ارکان اصلی ساختار مدیریت شهری را دو نهاد به‌وجود می‌آورد: نخست شورای شهر و دوم شهرداری که در رأس هرم اجرایی شهر قرار دارند (مزینی، ۱۳۷۷: ۴۷). شهرداری‌ها از جمله حکومت‌های محلی محسوب می‌شوند که بدون مشارکت همه‌جانبه مردم مشروعیت ندارد؛ از این‌رو، باید به راه‌های مختلف، زمینه‌های

جدول ۳. نقش عناصر مدیریت شهری

(منبع: رفیعیان، ۱۳۸۹: ۵۲)

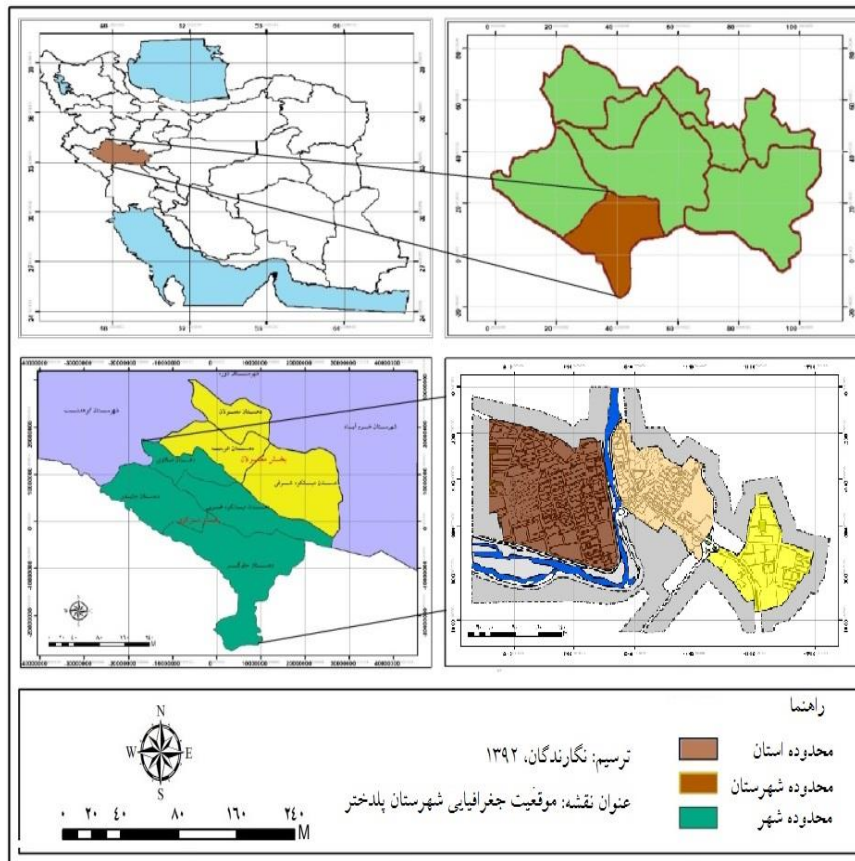
که سطح اطمینان ۸۵٪ را نشان می‌دهد. همچنین، تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از روش‌های آماری و نرم‌افزار SPSS صورت گرفته است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر پل دختر به‌عنوان مرکز شهرستان پل دختر بین ۴۷ درجه، ۴۲ دقیقه و ۳۹ ثانیه طول جغرافیایی و ۳۳ درجه، ۸ دقیقه و ۵۹ ثانیه عرض جغرافیایی واقع شده است. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۶۸۰ متر می‌باشد. وسعت شهرستان پل دختر بالغ بر ۳۹۰۱/۷۷ کیلومتر مربع است که ۱۲/۹ درصد کل مساحت استان لرستان را دربر می‌گیرد. جمعیت شهر پل دختر در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۵۰۹۲ نفر بوده است که دارای رشد سالیانه‌ای معادل ۳/۴ درصد می‌باشد (سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۰) (شکل ۱).

روش تحقیق

این تحقیق از نظر روش، پیمایشی بوده و برای انجام آن ابتدا مطالعات سازمان‌یافته به صورت کتابخانه‌ای و بازدید مقدماتی صورت گرفته است و مطالعه میدانی آن با استفاده از ابزارهای تحقیق (مصاحبه و پرسشنامه) صورت گرفته است. جامعه مورد مطالعه ما در این پژوهش سه ناحیه کوی شهرداری، کوی پاسداران و کوی بسیجیان، در شهر پل دختر می‌باشند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۰۰ نفر تعیین شده که به نسبت جمعیت هر ناحیه، تعداد نمونه‌ها مشخص شده‌اند. بر این اساس، سهم کوی شهرداری ۸۷ پرسشنامه، کوی پاسداران ۶۰ پرسشنامه و کوی بسیجیان ۵۳ پرسشنامه تعیین شده که به‌طور تصادفی ساده بین جامعه آماری توزیع شدند. پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ به دست آمده است

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر پلدختر در کشور و استان

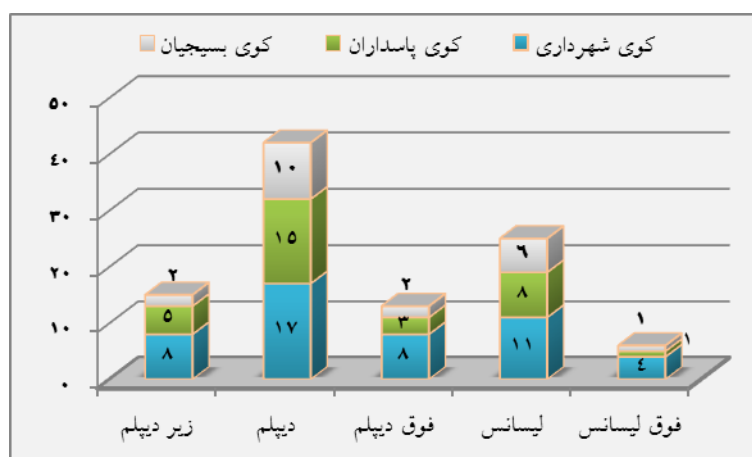
(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۲)

نتایج و بحث

روش‌های گوناگونی به منظور سنجش میزان مشارکت شهروندان تاکنون استفاده شده است که از جمله این روش‌ها، استفاده از مطالعات میدانی و به‌ویژه پرسشنامه و مصاحبه می‌باشد که در سال‌های اخیر کاربردهای فراوانی در علوم مختلف داشته است. در این بخش به ارائه یافته‌های تحلیلی حاصل از پرسشنامه و مصاحبه پرداخته شده است. بدین صورت که میزان و نحوه مشارکت شهروندان در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته، سپس موانع مشارکت در هر یک از نواحی شهری مورد بحث و بررسی واقع شده است.

– مقایسه میزان تحصیلات نواحی

آمار به دست آمده نشان می‌دهد که از بین ۲۰۰ نفری که مورد پرسش قرار گرفته‌اند، ۴۲ درصد از کل جامعه نمونه دارای تحصیلات دیپلم بوده و فقط ۵ درصد آن‌ها دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند که به ترتیب بیشترین و کمترین میزان پاسخگو را به خود اختصاص داده‌اند. مقایسه نواحی مورد بررسی حاکی از آن است که کوی شهرداری با توجه به توسعه‌یافتگی بیشتر، بالاترین سطح تحصیلی و کوی بسیجیان کمترین سطح تحصیلی را دارند (نمودار ۱).

نمودار ۱. میزان تحصیلات در سطح نواحی

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۲)

بررسی رابطه بین میزان تحصیلات (به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه پایگاه اجتماعی) و میزان مشارکت شهروندان در طرح‌های عمرانی پرداخته می‌شود. بدین منظور از ضریب همبستگی فای استفاده شده است.

بررسی رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی با میزان مشارکت شهروندان

اولین فرضیه‌ای که در این پژوهش مورد مطالعه قرار می‌گیرد، مربوط به پایگاه اجتماعی و اقتصادی شهروندان و رابطه مستقیم آن با میزان مشارکت در طرح و برنامه‌های عمرانی است. در این قسمت، ابتدا به

جدول ۴. بررسی رابطه میزان تحصیلات با میزان مشارکت در طرح‌های عمرانی با استفاده از همبستگی فای

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری sig
۱	میزان تحصیلات / میزان مشارکت	۲۰۰	۰,۳۷۳	۰,۰۰۳**

** ۹۹٪ معنادار

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

طبق اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵، رابطه معنادار تا سطح ۹۹٪ بین مؤلفه‌های اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها و تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها با میزان تحصیلات شهروندان وجود دارد. ضرایب به‌دست آمده نشان‌دهنده رابطه مثبت بین مؤلفه‌های مذکور و میزان تحصیلات شهروندان می‌باشند.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، رابطه معنادار تا سطح ۹۹٪ بین مؤلفه میزان تحصیلات با میزان مشارکت در طرح‌های توسعه و عمران شهری وجود دارد. از سوی دیگر، ضریب اسپیرمن نشان‌دهنده رابطه مثبت و بالا تا سطح ۳۷۳٪ بین مؤلفه مذکور و مشارکت شهروندان است.

در ادامه به بررسی ارتباط بین میزان تحصیلات شهروندان و میزان مشارکت آن‌ها در مراحل مختلف برنامه‌ریزی طرح‌های عمران شهری پرداخته می‌شود.

جدول ۵. بررسی رابطه میزان تحصیلات با میزان مشارکت شهروندان در مراحل مختلف طرح‌های عمرانی با استفاده از همبستگی

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری sig
۱	گردآوری اطلاعات اولیه و اطلاع‌رسانی در شهر	۲۰۰	۰/۰۸۶	۰/۲۳۲ NS
۲	تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها	۲۰۰	۰/۱۸۹	۰/۰۰۷**
۳	اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰/۲۳۱	۰/۰۰۴**
۴	نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰/۰۱۱	۰/۸۷۲ NS
۵	حفظ و نگهداری و استفاده از طرح‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰/۰۰۰	۰/۹۹۶ NS

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) NS عدم معناداری ** ۹۹٪ معنادار

بیشتر سعی در جنبه‌هایی از مشارکت دارند که به مهارت کمتری احتیاج داشته باشد. در واقع می‌توان گفت که با افزایش میزان تحصیلات، میزان مشارکت شهروندان افزایش و برعکس با کاهش میزان تحصیلات مشارکت آن‌ها نیز کاهش خواهد یافت. در مرحله بعد به بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی شهروندان و میزان مشارکت آن‌ها در طرح‌های توسعه و عمران شهری در شهر پل‌دختر پرداخته شده؛ به همین منظور از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

درواقع چنانچه مشارکت را به صورت یک فرایند ریشه‌ای بدانیم، در طی آن مردم به‌طور عاقلانه و با آگاهی، اراده و رغبت به قبول گوشه‌ای از مسئولیت آن به صورت گروهی و یا فردی، اقدام به این امر مهم می‌کنند. هر یک از این گروه‌ها و افراد با توجه به میزان توانایی خود در یک یا چند مرحله از مراحل طرح‌های عمرانی مشارکت می‌کنند. در این بین قشر تحصیل کرده و باسواد، عمدتاً در مراحل از طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی مشارکت می‌کنند که به مهارت و فن بیشتری نیاز داشته باشد و اقشار با تحصیلات کمتر

جدول ۶. ضریب همبستگی پیرسون در جهت بررسی رابطه پایگاه اقتصادی و میزان مشارکت در طرح‌های عمرانی

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب پیرسون	ضریب معناداری sig
۱	مؤلفه‌های اقتصادی (مقیاس: نسبی) میزان مشارکت (مقیاس: نسبی)	۲۰۰	۰/۶۳۷	۰/۰۰۱**

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) ** ۹۹٪ معنادار

۹۹٪ رابطه معناداری وجود دارد. بر این اساس می‌توان ادعان داشت که با افزایش توان اقتصادی شهروندان، میزان مشارکت آن‌ها در طرح‌های عمرانی در جنبه‌های مالی و پرداخت عوارض افزایش خواهد یافت. لازم به ذکر است که مشارکت یدی و مشورتی در بین جامعه آماری عدم معناداری را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که مسئولان تاکنون از شهروندان در تصمیم‌سازی و اجرای پروژه‌ها نظرخواهی نکرده‌اند.

طبق اطلاعات مندرج در این جدول، رابطه معنادار تا سطح ۹۹٪ بین مؤلفه مذکور و مشارکت شهروندان وجود دارد که ضریب پیرسون به دست آمده (۰/۶۳۷) نشان‌دهنده رابطه مثبت است. در واقع با افزایش درآمد خانواده، میزان و ضریب مشارکت آن‌ها در طرح‌های توسعه و عمران شهری نیز بیشتر خواهد شد. نتایج حاصل از همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین شرایط اقتصادی شهروندان با میزان مشارکت مالی و همچنین پرداخت عوارض و مالیات تا سطح اطمینان

جدول ۷. بررسی رابطه پایگاه اقتصادی با جنبه‌های مختلف مشارکت با استفاده از همبستگی پیرسون

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب پیرسون	ضریب معناداری sig
۱	مشارکت یدی (نیروی کار)	۲۰۰	۰/۰۴۷	۰/۵۱۳ NS
۲	مشارکت مالی (خودبازی)	۲۰۰	۰/۱۸۴	۰/۰۰۹**
۳	مشارکت فکری / مشورتی یا تصمیم‌سازی	۲۰۰	۰/۰۶۹	۰/۳۳۲ NS
۴	مشارکت در پرداخت عوارض و مالیات	۲۰۰	۰/۱۶۶	۰/۰۰۹**

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) NS عدم معناداری * ۹۹٪ معنادار

وجود ندارد؛ اما درآمد شهروندان دو ناحیه مذکور با کوی پاسداران دارای تفاوت معناداری در سطح ۹۵ درصد است؛ بنابراین، به‌طور کلی نواحی مذکور به دو گروه درآمدی طبقه‌بندی شده‌اند.

برای بررسی و مقایسه سطح درآمد شهروندان در نواحی سه‌گانه، از آزمون F مستقل یک‌طرفه استفاده شده است که نتایج حاصل از آزمون F و آزمون دانکن نشان می‌دهد که اگرچه تفاوت معناداری بین میزان درآمد شهروندان در کوی شهرداری و کوی بسیجیان

جدول ۸. بررسی وضعیت اقتصادی شهروندان نواحی سه‌گانه پل دختر با استفاده از آزمون F یک‌طرفه

ردیف	مؤلفه	میانگین امتیاز	درجه آزادی	F	ضریب معناداری
۱	درآمد	۳,۷۵۴	۲	۰,۴۶۱	۰/۰۱۵*

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) * معناداری در سطح ۹۵ درصد

جدول ۹. مقایسه سطح درآمد شهروندان نواحی سه‌گانه شهر پل دختر با استفاده از تست دانکن

ناحیه	تعداد	مقدار زیرمجموعه‌ها برای ضریب معناداری ۹۵٪	
		طبقه ۱	طبقه ۲
کوی شهرداری	۸۶	۷۸۷۰۰۰	
کوی بسیجیان	۵۳	۵۸۹۰۰۰	
کوی پاسداران	۶۱		۹۱۷۰۰۰

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

توسعه و عمران شهری است. به‌عبارت دیگر، با افزایش میزان رضایت از محل زندگی خود، احساس مسئولیت در شهروندان افزایش یافته و در نتیجه میزان مشارکت آن‌ها نیز افزایش خواهد یافت. در گام بعد، به بررسی رابطه بین هریک از مؤلفه‌های مربوط به احساس تعلق به محیط و مکان زندگی و میزان مشارکت شهروندان در طرح‌های عمرانی در سه ناحیه پرداخته شده است که برای آزمون این رابطه از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است (جدول ۱۱).

در پایان نتیجه‌ای که از این فرضیه حاصل می‌شود این است که میزان مشارکت شهروندان در نواحی مختلف شهر پل دختر تا حد بسیار زیادی بستگی به سطح تحصیلات و وضعیت اقتصادی آن‌ها دارد. به‌گونه‌ای که کوی شهرداری و کوی پاسداران که دارای بالاترین سطح تحصیلات و وضع اقتصادی مناسب‌تری هستند، دارای بیشترین سطح مشارکت نیز می‌باشند.

بررسی رابطه تعلق خاطر به مکان و رضایت از

محل زندگی با میزان مشارکت شهروندان

اطلاعات مندرج در جدول ۱۰ نشان‌دهنده رابطه معنادار تا سطح ۹۹٪ بین میزان تعلق خاطر به محل زندگی با میزان مشارکت شهروندان در طرح‌های

جدول ۱۰. بررسی رابطه احساس تعلق به محل زندگی با میزان مشارکت در طرح‌های عمرانی با استفاده از همبستگی اسپیرمن

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری sig
۱	میزان مشارکت	۲۰۰	۰,۲۳۲	۰,۰۰۱**

** ۹۹٪ معنادار

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

جدول ۱۱. مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از احساس تعلق نسبت به محل زندگی در نواحی سه‌گانه با استفاده از آزمون کروسکال

والیس

میانگین رتبه‌ای	نواحی	ضریب معناداری sig	مؤلفه	ردیف
۲/۶۶	شهرداری	۰,۱۶۴ NS	علاقه و دل‌بستگی و تعلق به زندگی در این شهر	۱
۲/۶۸	پاسداران			
۲/۷۰	بسیجیان			
۲/۶۸	شهرداری	۰,۰۰۵**	تمایل به زندگی در یکی از شهرهای مناطق دیگر	۲
۲/۵۴	پاسداران			
۳/۳۲	بسیجیان			
۳/۰۰	شهرداری	۰,۰۰۵**	وجود فرصت‌های پیشرفت در این شهر	۳
۲/۵۴	پاسداران			
۲/۰۱	بسیجیان			
۳/۹۱	شهرداری	۰,۳۰۲ NS	امکان پیشرفت بهتر در شهرهای مناطق دیگر	۴
۳/۹۰	پاسداران			
۳/۸۱	بسیجیان			
۳/۲۰	شهرداری	۰,۶۴۰ NS	نگرش شهر به مانند خانه خود	۵
۳/۱۱	پاسداران			
۲/۷۷	بسیجیان			
۳/۴۴	شهرداری	۰,۰۰۹**	احساس مسئولیت در حفظ محیط شهری	۶
۳/۰۹	پاسداران			
۲/۶۰	بسیجیان			

** ۹۹٪ معنادار NS عدم معناداری

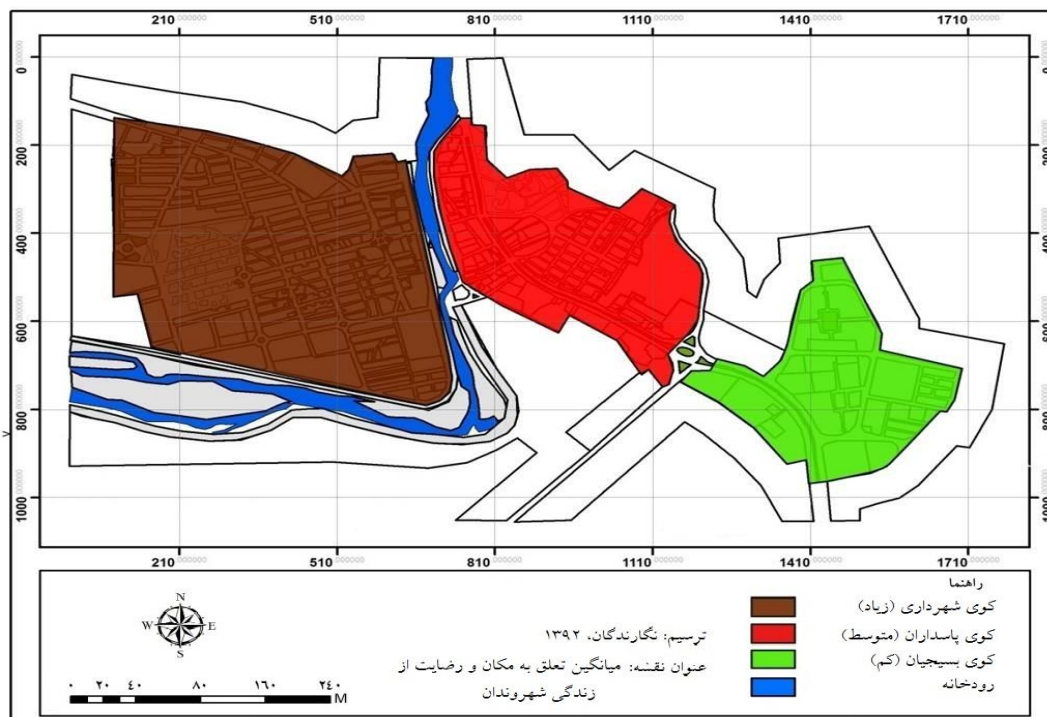
(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

قرارگیری در بافت مرکزی شهر و نزدیکی آن به بیشتر خدمات شهری، دارای تمامی امکانات و زیرساخت‌های شهری موجود در شهرهای کوچک بوده که همین عامل باعث ایجاد نوعی احساس تعلق به مکان و زندگی بیشتر ساکنان این ناحیه از شهر شده است و از سوی دیگر، ساکنان کوی بسیجیان به‌علت قرارگیری در بافت جدید شهر و در نتیجه دسترسی کمتر به خدمات و زیرساخت‌های شهری (مانند حمل‌ونقل عمومی، پارک و فضای سبز و ...)، دسترسی کمتر به مراکز آموزشی لازم و در نتیجه پایین بودن سطح تحصیلات نوعی از عدم رضایتمندی را از خود نشان داده‌اند، تا آنجا که ساکنان این ناحیه از شهر حاضرند در

نتایج مندرج در جدول بالا نشان می‌دهد که برای مؤلفه‌های تمایل به زندگی در یکی از شهرهای مناطق دیگر، وجود فرصت‌های پیشرفت در این شهر و احساس مسئولیت در حفظ محیط شهری تفاوت معنادار تا سطح ۹۹٪ و برای سایر مؤلفه‌ها عدم معناداری حاصل شده است. برای نشان دادن محل این تفاوت در بین نواحی شهری از میانگین‌های آماری استفاده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، میانگین‌های به‌دست آمده نشان می‌دهد که میزان رضایتمندی شهروندان ساکن در ناحیه کوی شهرداری نسبت به دو ناحیه دیگر بیشتر بوده است. مطالعات میدانی نشان می‌دهد که کوی شهرداری به‌علت

و زیرساخت‌های شهری است که توجه هرچه بیشتر در این زمینه را می‌طلبد.

شهرهای دیگر و یا ناحیه‌ای دیگر از شهر زندگی کنند. این نتایج مؤید نوعی نظام بی‌عدالتی در توزیع امکانات

نقشه ۲. میزان تعلق به محل زندگی شهروندان نواحی سه‌گانه شهر پلدختر (منبع: نویسندگان، ۱۳۹۲)

برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها، اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها و نظارت بر اجرای طرح‌ها) تفاوت معنادار حاصل نشده است. هرچند در این زمینه نبود تفاوت معنادار در میزان مشارکت شهروندان نواحی سه‌گانه وجود دارد؛ با این حال، مشارکت شهروندان کوی شهرداری در بالاترین سطح و کوی بسیجیان در پایین‌ترین سطح قرار دارد. کوی شهرداری به‌علت سطح تحصیلات بالاتر و پایگاه اقتصادی بهتر نسبت به دو ناحیه دیگر، تمایل بیشتری برای مشارکت در طرح‌های عمرانی دارند؛ زیرا این قشر از جامعه شهروندی معتقدند که نسبت به سایر اقشار، دارای مسئولیت بیشتری هستند و از لحاظ مالی، دغدغه کمتری دارند و می‌توانند وقت بیشتری را صرف مشارکت در امور مربوط به مدیریت شهر کنند.

بررسی میزان مشارکت شهروندان در محله‌های مختلف شهر

برای مقایسه میزان مشارکت شهروندان در مراحل مختلف طرح‌های عمرانی نواحی سه‌گانه، از آزمون ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، تفاوت معناداری در میزان مشارکت در نواحی مختلف شهر پلدختر وجود ندارد. در رابطه با مؤلفه حفظ و نگهداری و استفاده از طرح‌ها و پروژه‌ها، تفاوت معناداری تا سطح ۹۹٪ حاصل شده است که میانگین‌های به‌دست آمده نشان‌دهنده مشارکت بیشتر ساکنان کوی شهرداری (با میانگین ۳/۴۵) در این مرحله از طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی است. در سایر مراحل (گردآوری اطلاعات اولیه و اطلاع‌رسانی در شهر، تصمیم‌گیری،

جدول ۱۲. مقایسه میزان مشارکت شهروندان نواحی سه‌گانه در مراحل مختلف طرح‌های عمرانی با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری sig	نواحی	میانگین رتبه‌ای
۱	گردآوری اطلاعات اولیه و اطلاع‌رسانی در شهر	۰,۳۱۳ NS	شهرداری	۳/۰۳
			پاسداران	۲/۸۰
			بسیجیان	۲/۵۶
۲	تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی	۰,۵۷۷ NS	شهرداری	۲/۹۰
			پاسداران	۲/۸۷
			بسیجیان	۲/۷۹
۳	اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها	۰,۸۵۶ NS	شهرداری	۳/۰۱
			پاسداران	۳/۱۲
			بسیجیان	۳/۰۸
۴	نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها	۰,۱۳۴ NS	شهرداری	۲/۶۷
			پاسداران	۲/۷۸
			بسیجیان	۲/۴۵
۵	حفظ و نگهداری و استفاده از طرح‌ها و پروژه‌ها	۰,۰۰۱**	شهرداری	۳/۴۵
			پاسداران	۲/۲۰
			بسیجیان	۲/۸۰

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) NS عدم معناداری ** ۹۹٪ معنادار

زمینه از طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی بوده‌اند و از سوی دیگر، کوی پاسداران به دلیل وضعیت اقتصادی مناسب‌تر نسبت به دو ناحیه دیگر تمایل بیشتری به مشارکت در بُعد پرداخت عوارض و مالیات دارند. همچنین کوی بسیجیان به دلیل پایین بودن سطح تحصیلات و وضعیت اقتصادی تمایل کمتری برای مشارکت در ابعاد فکری و پرداخت عوارض و مالیات طرح‌های عمرانی داشته‌اند. طبق مطالعات میدانی صورت گرفته در این پژوهش، ساکنان کوی بسیجیان تمایل بیشتری برای مشارکت از جنبه مشارکت یدی داشته‌اند.

در گام بعدی، برای بررسی میزان تفاوت در جنبه‌های مختلف مشارکت در نواحی سه‌گانه، از سؤال‌های رتبه‌ای پنج‌گزینه‌ای (لیکرت) استفاده شد. طبق اطلاعات مندرج در جدول ۱۳ در جنبه‌های مشارکت فکری و مشارکت در پرداخت عوارض و مالیات، تفاوت معنادار تا سطح ۹۹٪ حاصل شده است که به ترتیب میزان مشارکت شهروندان کوی شهرداری و کوی پاسداران بیشتر از ناحیه بسیجیان بوده است. کوی شهرداری به‌علت دارا بودن سطح تحصیلات بالاتر و نیروی متخصص بیشتر در زمینه مشارکت فکری، حاضر به مشارکت بیشتر در این

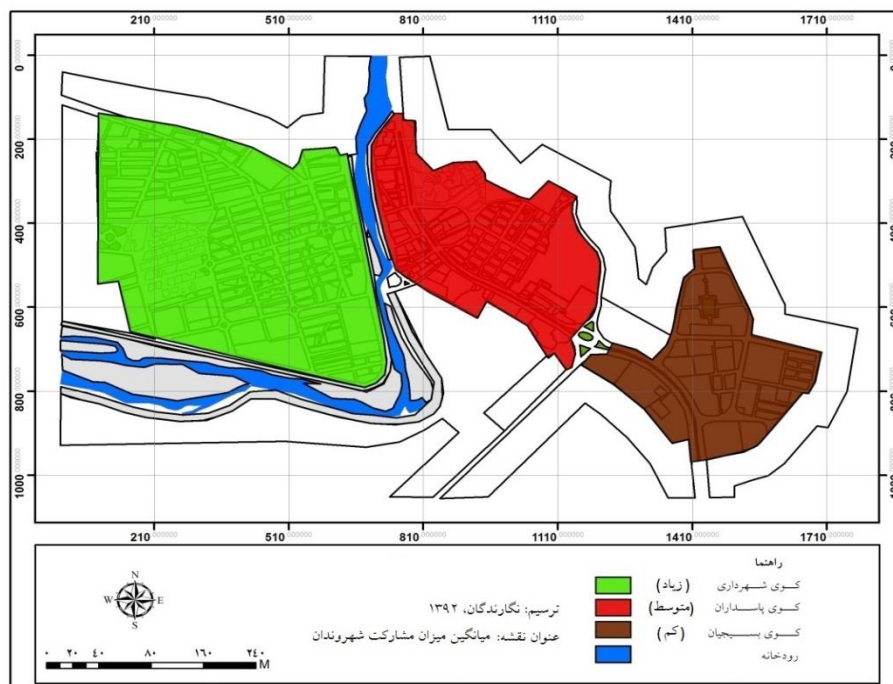
جدول ۱۳. مقایسه میزان مشارکت شهروندان در طرح‌های عمرانی در نواحی سه‌گانه با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری sig	نواحی	میانگین رتبه‌ای
۱	مشارکت یدی (نیروی کار)	۰,۶۷۶ NS	شهرداری	۳/۴۴
			پاسداران	۳/۲۹
			بسیجیان	۳/۴۳
۲	مشارکت مالی (خودپاری)	۰,۷۱۴ NS	شهرداری	۳/۵۰
			پاسداران	۳/۳۹
			بسیجیان	۳/۳۷
۳	مشارکت فکری	۰,۰۰۷**	شهرداری	۳/۳۷
			پاسداران	۳/۳۹
			بسیجیان	۳/۱۵
۴	مشارکت در پرداخت عوارض و مالیات	۰,۰۰۹**	شهرداری	۳/۶۳
			پاسداران	۳/۳۶
			بسیجیان	۳/۴۱

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) ** ۹۵٪ معنادار NS عدم معناداری

به مشارکت در امور شهری است. در نقشه ۳ میزان مشارکت شهروندان نواحی سه‌گانه شهر پل‌دختر نمایش داده شده است.

برخلاف نبود تفاوت معنادار در مشارکت شهروندان در جنبه‌های مالی و یدی مشارکت، ناحیه کوی شهرداری دارای میانگین رتبه‌ای بیشتری نسبت به دو ناحیه دیگر است که نشان‌دهنده تمایل بیشتر ساکنان این ناحیه

شکل ۳. میزان مشارکت شهروندان نواحی سه‌گانه شهر پل‌دختر

(منبع: نویسندگان، ۱۳۹۲)

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱۴، رابطه معنادار تا سطح ۹۹٪ بین میزان رضایتمندی از خدمات شهری و مشارکت در مرحله گردآوری اطلاعات اولیه و اطلاع‌رسانی در شهر، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها، اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها و همچنین مرحله حفظ و نگهداری و استفاده از طرح‌ها و پروژه‌ها به‌دست آمده است که ضرایب همبستگی به‌دست آمده (به ترتیب با ضریب همبستگی ۰٫۲۸۹، ۰٫۱۳۵، ۰٫۲۳۰، ۰٫۳۳۳ و ۰) نشان‌دهنده رابطه مثبت بین مؤلفه‌های فوق و رضایتمندی است. در واقع می‌توان بدین گونه اذعان کرد که هرچه میزان رضایتمندی از خدمات شهری بیشتر می‌شود، میزان مشارکت در مراحل فوق نیز بیشتر می‌شود.

با آنکه مشارکت مردم در فرایند شهرسازی دارای آثار مثبت فراوان و مزایای زیادی است و به‌نظر نمی‌رسد که کسی با آن مخالف باشد؛ اما عملاً دیده می‌شود که مخالفت‌های زیادی با این ایده شده و می‌شود (کسالایی، ۱۳۸۵: ۱۰۹). در بسیاری از نقاط جهان، مشارکت مردم در فرایند توسعه و عمران شهری هنوز به رسمیت شناخته نشده است و موانع بسیاری بر سر راه مشارکت وجود دارد. تا زمانی که این موانع برطرف نشوند، امر مشارکت مردم در فرایند توسعه و عمران شهری محقق نخواهد شد. در این بخش به اختصار مهم‌ترین موانع و مشکلات مشارکت شهروندان در طرح‌های توسعه و عمرانی شهر پل‌دختر از دید شهروندان مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۱۴. ضریب همبستگی اسپیرمن در جهت بررسی رابطه رضایتمندی از خدمات شهری و میزان مشارکت شهروندان در مراحل مختلف طرح‌های عمرانی

ردیف	مؤلفه	تعداد نمونه	ضریب اسپیرمن	ضریب معناداری sig
۱	گردآوری اطلاعات اولیه و اطلاع‌رسانی در شهر	۲۰۰	۰,۲۸۹	۰,۰۰۲**
۲	تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها	۲۰۰	۰,۲۳۰	۰,۰۰۴**
۳	اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰,۱۳۵	۰,۰۰۹**
۴	نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰,۰۴۴	۰,۵۴۰ NS
۵	حفظ و نگهداری و استفاده از طرح‌ها و پروژه‌ها	۲۰۰	۰,۳۳۳	۰,۰۰۱**

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) ** ۹۹٪ معنادار NS عدم معناداری

می‌شود. جدول شماره ۱۵ نشان می‌دهد، برای تعیین محل اختلاف در رضایتمندی شهروندان از میانگین‌های آماری به دست آمده از هریک از مؤلفه‌های مذکور استفاده شده است که میانگین‌های به دست آمده در رابطه با مؤلفه راه آسفالت در بافت شهری نشان‌دهنده رضایتمندی بیشتر ساکنان کوی شهرداری نسبت به دو ناحیه دیگر (یعنی کوی بسیجیان و کوی پاسداران) است؛ به گونه‌ای که میانگین به دست آمده برای کوی شهرداری ۳/۵۳ و برای دو ناحیه دیگر ۳/۰۱ و ۲/۳۴ است.

در رابطه با مؤلفه توسعه شبکه حمل‌ونقل عمومی مطلب به گونه‌ای دیگر است. بدین گونه که میزان رضایتمندی ساکنان کوی پاسداران (با میانگین ۳/۳۷) بیشتر از رضایتمندی ساکنان کوی شهرداری (با میانگین ۳/۰۳) و کوی بسیجیان (با میانگین ۲/۳۲) است.

در رابطه با مرحله نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی، عدم معناداری حاصل شده است؛ این امر، در واقع بیانگر این موضوع است که بین میزان رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری و نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی هیچ رابطه‌ای وجود ندارد. در واقع می‌توان این مطلب را بدین گونه بیان کرد که حتی در صورت بالا بودن رضایتمندی از خدمات شهری، مشارکت در بُعد نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی تغییری نخواهد داشت که این خود به دلیل وقت‌گیر بودن و شاید تخصصی بودن این مرحله از طرح‌های عمرانی است که باید توسط نیروی متخصص دولتی و یا بخش خصوصی انجام شود.

در گام بعد، به بررسی و مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از ارائه خدمات شهری از سوی شهرداری پرداخته می‌شود. در واقع در اینجا میزان رضایتمندی ۳ ناحیه شهرداری، پاسداران و بسیجیان با هم مقایسه

جدول ۱۵. مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان از ارائه خدمات شهرداری در نواحی سه‌گانه با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری sig	نواحی	میانگین رتبه‌ای
۱	راه آسفالت در بافت شهر	۰,۰۰۴**	شهرداری	۳/۵۳
			پاسداران	۲/۳۴
			بسیجیان	۳/۰۱
۲	لوله‌کشی آب بهداشتی	۰,۱۵۶ NS	شهرداری	۲/۷۹
			پاسداران	۳/۱۳
			بسیجیان	۲/۸۱
۳	جدول کشی معابر	۰,۱۷۶ NS	شهرداری	۳/۵۲
			پاسداران	۳/۲۰
			بسیجیان	۳/۳۲

۳/۹۶	شهرداری	۰,۲۵۶ NS	درختکاری کنار معابر	۴
۳/۸۰	پاسداران			
۴/۰۰	بسیجیان			
۲/۷۰	شهرداری	۰,۲۰۱ NS	ایجاد سیل‌بند و جمع‌آوری معابر	۵
۲/۵۴	پاسداران			
۲/۸۸	بسیجیان			
۳/۱۱	شهرداری	۰,۹۸۹ NS	ایستگاه آتش‌نشانی	۶
۳/۱۶	پاسداران			
۳/۱۳	بسیجیان			
۳/۰۳	شهرداری	۰,۰۰۷*	توسعه شبکه حمل‌ونقل عمومی	۷
۳/۳۷	پاسداران			
۲/۳۲	بسیجیان			

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲) **۹۹٪ معنادار NS عدم معناداری

زباله‌ها و فاضلاب‌های شهری، وجود بوستان و فضای سبز مناسب برای شهروندان، همچنین قرارگیری بیشتر ادارات دولتی در آن و توجه بیشتر مدیران شهری به این بخش، دارای بافت منسجم‌تری نسبت به دو ناحیه دیگر بوده که همین عامل باعث رضایتمندی بیشتر ساکنان این ناحیه از شهر در زمینه خدماتی ارائه شده و در نتیجه مشارکت بیشتر ساکنان آن شده است. از سوی دیگر، کوی پاسداران به دلیل قرارگیری در مکان اصلی و تجاری شهر در رابطه با خدماتی نظیر توسعه شبکه حمل‌ونقل عمومی رضایت بیشتری نسبت به کوی بسیجیان دارند. به نحوی که مطالعات میدانی در این زمینه نشان می‌دهد، روزانه سرویس‌های خط واحد از این ناحیه به مرکز شهر خدمات بیشتری ارائه می‌دهند. همچنین از دیگر دلایل رضایتمندی شهروندان واقع در کوی پاسداران را می‌توان به دلیل دسترسی آسان این منطقه به راه سراسری تهران- اهواز و نزدیکی به مرکز شهر دانست. ضمن اینکه شهروندان کوی بسیجیان به دلیل قرارگیری در بافت جدید و نوساز شهر و نبود تأسیسات و تجهیزات شهری مناسب از قبیل فضای سبز مناسب، آب مناسب و کافی، راه آسفالت، شبکه نامناسب و غیربهداشتی دفع فاضلاب شهری و ... از ارائه خدمات شهری رضایت کمتری داشته‌اند.

در رابطه با لوله‌کشی آب بهداشتی باید اظهار کرد که این نوع از خدمات، در دسترس تمام شهروندان در نواحی سه‌گانه شهر پل‌دختر می‌باشد، بدین سبب تفاوتی در میزان رضایتمندی آن‌ها وجود ندارد. همچنین در رابطه با مؤلفه‌های جدول کشی و درختکاری معابر نیز تفاوت معنادار حاصل نشده که این امر نیز به دلیل وجود جدول کشی منظم در سراسر شهر است. در رابطه با مؤلفه ایجاد سیل‌بند و جمع‌آوری آب‌های سطحی، قضیه به گونه‌ای دیگر است. در واقع در رابطه با مؤلفه اخیر عدم دسترسی هر سه ناحیه شهری و میزان رضایتمندی پایین آن‌ها، عدم معناداری را نشان می‌دهد. در نهایت در رابطه با مؤلفه ایستگاه آتش‌نشانی نیز نبود تفاوت معنادار حاصل شده است که این امر ناشی از این مطلب است که در شهر پل‌دختر فقط یک ایستگاه آتش‌نشانی در مرکز شهر وجود دارد که دسترسی برای تمامی شهروندان به یک اندازه است.

در زمینه رضایتمندی از خدمات ارائه شده از سوی سازمان‌های مدیریت شهری و به خصوص شهرداری، تفاوت در برخی خدمات مشاهده شده است. نتایج حاصل از محاسبات آماری نشان می‌دهد که کوی شهرداری و کوی پاسداران نسبت به کوی بسیجیان از میانگین رتبه‌ای بالاتری برخوردارند. کوی شهرداری به علت قرارگیری در بافت مرکزی شهر، دفع بهداشتی

نتایج به دست آمده تفاوت معنادار تا سطح ۹۹٪ بین نظرات افراد در خصوص استفاده از کارشناسان، مشاوران و پیمان‌کاران در قبل و بعد از اجرای پروژه‌های عمرانی را نشان می‌دهد.

در ادامه با استفاده از آزمون ناپارمتریک مک‌نمار به بررسی و مقایسه نظرات افراد در خصوص استفاده از کارشناسان، مشاوران و پیمان‌کاران بومی قبل از اجرای پروژه‌ها و پس از اجرای پروژه‌های عمرانی پرداخته شده است.

جدول ۱۶. آزمون مک‌نمار برای مقایسه نظرات افراد در خصوص استفاده از کارشناسان، مشاوران و پیمان‌کاران در قبل و بعد از اجرای پروژه‌های عمرانی

ضریب معناداری sig	ضریب کای اسکوئر	تعداد	
۰,۰۰۰**	۶۷,۱۲۶	۲۰۰	قبل و بعد

** ۹۹٪ معنادار

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

در جدول شماره ۱۴ فراوانی و درصد مربوط به میزان موافق و مخالف بودن در مورد استفاده از کارشناسان و مشاوران بومی در قبل و پس از اجرای پروژه‌های عمرانی مشاهده می‌شود.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، ضریب معناداری به دست آمده (۰,۰۰۰) از معناداری بسیار زیاد حکایت می‌کند. در واقع تفاوت بسیار زیادی در نظرات افراد، قبل و بعد از اجرای پروژه‌های عمرانی در خصوص استفاده از کارشناسان، مشاوران و پیمان‌کاران بومی وجود دارد.

جدول ۱۷. فراوانی استفاده از کارشناسان و مشاوران بومی در قبل و پس از اجرای پروژه‌های عمرانی

مخالف		موافق		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۷٪	۱۱۴	۴۳٪	۸۶	قبل
۱۲٪	۲۴	۸۸٪	۱۷۶	بعد

(منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مشارکت، کلید اصلی توسعه و مدیریت برنامه‌های شهری شناخته شده و تحقق آن در عمل، نیازمند توافق عمومی در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات اجرایی است. برخی تعاریف متداول، مشارکت را به معنای برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها، سرمایه‌گذاری و ساخت‌وساز در سطح محلی می‌دانند. مشارکت عامه مردم در تصمیم‌گیری‌ها و اتخاذ خط‌مشی‌های عمومی، از گذشته‌های بسیار دور مورد توجه علما و اندیشمندان مدیریت بوده و همواره به‌عنوان یکی از شیوه‌های انسجام اجتماعی معرفی شده است. سیلزنیک در مقاله کلاسیک خود با عنوان

طبق اطلاعات مندرج در این جدول قبل از اجرای پروژه‌های عمرانی میزان موافقت برای استفاده از کارشناسان بومی فقط ۴۳٪ بوده است (تعداد ۸۶ نفر از مجموع ۲۰۰ نفر) که این میزان پس از اجرای پروژه‌های عمرانی به ۸۸٪ (یعنی تعداد ۱۷۶ نفر از مجموع ۲۰۰ نفر) می‌رسد. همین عامل می‌توان نقطه عطفی برای استفاده از کارشناسان و مشاوران بومی و مشارکت آن‌ها در تمام مراحل اجرای پروژه‌های عمرانی باشد.

طرح‌های عمرانی راهکارها و پیشنهادهای زیر را می‌توان برشمرد:

- برگزاری جلسات مستمر مدیران شهری با مردم در زمان‌های مشخص و طی مراحل مختلف اجرای طرح‌های عمرانی؛

- مساعدت رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی در جهت فرهنگ‌سازی، به‌خصوص اطلاع‌رسانی در رابطه با ضرورت شرکت داوطلبانه شهروندان در امور شهری؛

- برقراری جریان صحیح و منطقی تبادل اطلاعات و گفتگو میان اقدار و گروه‌های مختلف جامعه در جهت ارتقاء مشارکت؛

- تشکیل احزاب، انجمن‌ها، سندیکاها، اتحادیه‌های صنفی و سازماندهی آن‌ها در زمینه مشارکت در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی؛

- آگاهی و آموزش مردم از فرایند اجرای پروژه‌های عمرانی و ضرورت همکاری و مشارکت آن‌ها در طی مراحل مختلف این طرح‌ها؛

- حمایت و پشتیبانی مالی، اعتباری، حقوقی و قانونی از اقدار و انجمن‌های فعال در زمینه مشارکت در طرح‌های عمرانی؛

- افزایش فزاینده همکاری‌های فنی بنگاه‌های توسعه و نهادهای مردمی؛

- تمرکززدایی از تصمیم‌گیری‌های دولتی؛ نظام‌های غیرمتمرکز، مشارکت را در سطح محلی تشویق می‌کنند؛

- بومی‌سازی مشارکت به‌عنوان جزئی از رسوم محله‌ای؛

منابع

- استاندارداری استان لرستان (۱۳۹۰) سالنامه آماری استان گلستان.
الوانی، سید مهدی. (۱۳۸۳). مدیریت عمومی. تهران: نشر نی.
چاپ بیست و دوم.
اوست‌هویی‌زن، اندریاس. (۱۳۷۷). مشارکت شهروندان در طرح‌ریزی و توسعه نواحی شهری. ترجمه ناصر برک‌پور. مجله معماری و شهرسازی، سال پنجم، شماره ۴۸ و ۴۹، صفحات ۹۶-۱۰۱.

سازوکارهای جذب عوامل تهدیدکننده، مشارکت را تنها راه تنش‌زایی میان قدرت قانونی سازمان‌ها و قدرت اجتماعی شهروندان می‌داند. او معتقد است هرگاه شهروندان با مشارکت، جذب سازمان‌های دولتی شوند، از حالت تهدیدی خارج شده و به‌صورت یک فرصت در کنار مدیران دولتی قرار می‌گیرند.

با بررسی به‌عمل آمده می‌توان اذعان داشت که میزان مشارکت شهروندان در نواحی مختلف شهر پل‌دختر تا حد بسیار زیادی بستگی به سطح تحصیلات و وضعیت اقتصادی آن‌ها دارد. به‌گونه‌ای که کوی شهرداری و کوی پاسداران که دارای سطح تحصیلات و وضع اقتصادی مناسبی هستند، دارای مشارکت بیشتری نیز می‌باشند.

همچنین رابطه بسیار زیادی بین احساس تعلق به محیط و محل زندگی شهروندان با میزان مشارکت آن‌ها در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی وجود دارد که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. به‌طوری که مطابق با اطلاعات به‌دست آمده از مطالعات میدانی در بعضی از محله‌های شهری (کوی شهرداری)، این رابطه با قطعیت ثابت شده است که این امر به این دلیل است که شهروندان این محله‌ها خود را در برابر آنچه در اطراف آن‌ها اتفاق می‌افتد، مسئول می‌دانند.

درضمن، مهم‌ترین موانع مشارکت شهروندان در طرح‌های عمرانی عبارت است از، نبود برنامه مشخص عمرانی، اهمیت ندادن شهرداری به مشارکت مردم و پایین بودن سطح آگاهی مردم. علاوه بر موارد مذکور، رابطه معناداری بین رضایتمندی شهروندان از ارائه خدمات شهری و میزان مشارکت آن‌ها در طرح‌ها و پروژه‌های شهری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که این رابطه برای بسیاری از مؤلفه‌ها، تا سطح ۹۹٪ معنادار بوده است؛ بدین‌گونه که هرچه میزان رضایتمندی از خدمات شهری بیشتر باشد، میزان مشارکت آن‌ها در مراحل مختلف طرح‌های عمرانی نیز بیشتر خواهد بود. در نهایت بمنظور ارتقای مدیریت محلی و تقویت روحیه مشارکت مردم در تهیه، اجرا و نگهداری

کوی ۱۳ آبان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس.

شبیعه، اسماعیل. (۱۳۸۲). لزوم تحول مدیریت شهری در ایران. مجله جغرافیا و توسعه، دانشگاه زاهدان، شماره ۱. تابستان ۱۳۸۲، صفحه ۳۷-۵۲.

طاهرخانی، حبیب. (۱۳۸۱). سازوکارهای نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری (برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مسائل نظری و چالش‌های تجربی). تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

عباس‌زاده، محمد. (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهر (مطالعه موردی: شهر اصفهان). پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان.

کسالایی، افشین. (۱۳۸۰). جایگاه و نقش مدیریت مشارکتی در مدیریت شهری شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر جدید پردیس). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.

مزینی، منوچهر. (۱۳۷۷). بررسی ساختار مدیریت شهری در ایران. تهران: انتشارات مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری.

Friedman, G. (2002). The prospect of cities. university of Minnesota press, pp 65.

Michael, c. (1984). can local participation help development. finance and development, pp 40-41.

Ohlin, T. (2001). Towards more citizen participation in Sweden. symposium/futures, vol. 33, pp.

Stephens, C; Satterthwaite, D (2008). "Urban Health in Developing Countries. Environmental Impact Assessment Review, 20 pp: 299-310.

Thooning, J.G. (1970). Politiques Urbanes Et Strategise Corporative. Sociology Dutravail Dolitague Urbine. Nou, Seuil, Paris.

White, S.S. (2001). public participation and organizational change in Wisconsin land use management, Graduate program in urban planning. university of Kansas, USA.

ایمانی جاجرمی، حسین؛ بیدگلی، مهرناز؛ حناچی، سیمین. (۱۳۸۳). مدیریت شهری پایدار، بررسی تجارب مشارکتی شهرداری‌ها و شوراهای شهرهای ایران. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور. چاپ دوم.

پوراحمد، احمد؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ حسینی، سیدهدادی. (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی طرح‌های توسعه شهری. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، دانشگاه تهران، سال ۳۸، شماره ۵۸، صفحه ۱۶۷-۱۷۸.

تقوایی، مسعود؛ بابانسب، رسول؛ موسوی، چمران. (۱۳۸۹). تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه موردی: منطقه ۴ شهر تبریز). فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره ۲، ص ۲۰-۳۷.

حکمت‌نیا، حسن، موسوی، میرنجف. (۱۳۸۵). تحلیلی تاریخی از مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهای ایران. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، آستان قدس رضوی، سال ۲۱، شماره ۸۰، صفحات ۱۲۱-۱۳۶.

دلفروز، محمد تقی. (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان، چاپ اول.

رجب‌صلاحی، حسین. (۱۳۸۱). ساختار حکومت محلی، مدیریت شهری و شهرداری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مسائل نظری و چالش‌های تجربی. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها.

رفعیان، سجاد. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری و ارائه الگوی مناسب، موردی: شهر فسا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده جغرافیا و علوم زیستی دانشگاه سیستان و بلوچستان.

زاهدی‌اصل، محمد. (۱۳۸۱). مبانی رفاه اجتماعی. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی. چاپ اول.

سلیمانی، محمد (۱۳۸۷). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی. انتشارات راهبرد یاس، شماره ۱۵، صفحات ۱۶۳-۱۷۹.

شریفیان‌ثانی، مریم. (۱۳۸۰). مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری. فصلنامه مدیریت شهری، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، سال دوم، شماره ۸، زمستان ۱۳۸۰، صفحه ۴۳-۵۸.

شکیبامقدم، محمد. (۱۳۸۷). مدیریت سازمان‌های محلی و شهرداری‌ها. تهران: انتشارات ترمه. چاپ دوم.

شوریایی، حسین. (۱۳۸۶). ارزیابی الگوی مشارکت شهروندان تهرانی در طرح‌های توسعه شهری و ارائه الگوی بهینه (مورد:

